

Horváth István

Salgótarján a településfejlődés sodrában

A VÁROS FOGALMA

A várost a településföldrajz kutatói modern, összetetten működő társadalmi rendszernek tekintik. Sokan úgy vélekednek, fogalmi meghatározása éppen ezért nehéz. A szerzők jelentős része azt állítja: kritériumait abban kell látnunk, hogy mekkora a település lélekszáma és hogy a lakosság többsége iparral és kereskedelemmel foglalkozzék, valamint abban, hogy a hatókörzetében is intenzívebb, magasabb szintű kulturális élet domináljon, hogy legyen vásárjoga, legyenek közintézményei és végül "a város lakói egymást már személyesen nem mind" ismerik. *Teleki Pál* végülis leszögezte: "A város minden korban, a földnek minden részén, minden államban viszonylagos fogalom".¹ Brunhes francia geográfus szerint: "Várossal van dolgunk, valahányszor valamely helység lakócai életük legnagyobb részét a település helyén belül töltik, és azon belül végzik mindennapi munkájukat."²

Teleki az előző meghatározáshoz hozzáteszi, hogy a város a politikai hatalom, a hitélet központja. A társadalmi tevékenységek közül a vásár, a bánya, a művelődés együttes jelenléte, hatása szükséges a városhoz. A felsorolt elemek közül elegendő az egyik megléte is, az odavonzza a még hiányzó részt.³

Mendöl Tibor is a város fogalmi meghatározhatóságának nehézségeit veszi szemügyre. A sokrétűség miatt "sokféle tudomány terjeszti ki rá érdeklődését, s ezek mindegyike mást ragad meg sokféle jellemző jegye közül." A jogi szemlélet a szervezetet kutatja, a statisztikus a lélekszámot elemzi, a műszaki felfogást képviselő a technikai felszerelést vizsgálja. Mindezek mellett az őstermelői jelleg, az élelem és nyersanyag behozatal, a zártabb építkezésmód, a forgalom megléte és minősége sem hagyható figyelmen kívül a fogalmi körüljárás során.⁴

Ugyanezen dolgozatában a várost úgy határozza meg a szerző, miszerint: "A város két-

ségtelenül az állandó település egyik fajtája." A lakóhely és a munkahely általában meglévő egységét hangsúlyozza, és e viszonylatban lényeges elem a "berendezés", amelyet a "hajlék" tesz rendeltetésszerű használatra alkalmassá.⁵

Hangsúlyozza továbbá, hogy: "A város termőtalaja és terméke is a színműveltségnek, alanya a gazdasági és szellemi tevékenységek bonyolultabb formáinak és azok színhelye is, kohója a társadalmi fejlődésnek, de maga is egy darab erősen differenciált társadalom: sokrétű emberi életközösség tehát, de egyben kerete is annak. Keret jogi és műszaki értelemben, fejlett közigazgatási szervezet, amely jogszabályokhoz köti az életet, és építmények viszonylag tökéletes technikával berendezett együttese, amely hajlékot nyújt az életnek."⁶

Sokféle városmeghatározás létezik még. Ezek közül elegendő, ha korunk két tudós megállapítását idézzük, amely új elemmel gazdagítja az eddigieket.

Granasztói Pál szerint a táji tényezők, mint: a klíma, az építőanyagok, a terep, a folyók sem elhanyagolhatóak, sőt városalakító tényezőként veendőek számításba.⁷

Lewis Mumford szempontjai közül figyelemre érdemesnek tartom azokat, amelyek "a várost... nem a kereskedelem, a kormányzás székhelyének, hanem az új típusú személyiség, az osztatlan világú ember kifejezésére és aktivizálására szolgáló organizmusnak" tekintette.⁸

A fogalmi meghatározások körét így vélttem teljesnek, és hasznosíthatónak. E gondolatkör teljessége érdekében mondandónkhoz hozzá kell kapcsolnunk azt a szempontsört, amely települések – így a városok – elemzéséhez használandók. Az alaktani (falusias, városias), a funkcionális (központi szerepkörű), az alaprajz szerinti (utcahálózat, telekbeosztás), egyedi és összehasonlító vizsgálat éppenúgy szükséges a hiteles városkép felrajzolásához, mint az emberi tevékenységet (agrár, ipari), a topográfiai fekvést (építőanyagok, a helyi energia), a forgalmi fekvést (a közlekedés, a vásár), a vonzásterületet és a szerepkört (ipari, kereskedelmi) leíró összefüggések látatása.⁹

VÁROS AZ IDŐ SÍKJÁN

A városiasodást a társadalom általános fejlődésének részeként kell elfogadnunk és vizsgálnunk. Az emberiség kultúrfejlődésének korai szakaszában is tapasztalhatunk várossá válási jeleket, eseteket. A modern értelemben felfogott város azonban Európában jött létre. A középkor – a XVI.sz. – végére, a Franciaországban keletkezett igazi, európai típusú város szervezetiének alapja a céhszerűség. Az észak-olasz város a vidéki szabadok szövetsége volt, amelyben az antik társadalmiszervezet, a városállam néhány tulajdonsága is tetten érhető. A XVIII. századtól a munkaszervezet helyett a vagyoni és a politikai hatalom szerint tagozódott a társadalom.

Az európai fejlődés törzsét a német társadalom polgáriásította, amelyben a várostípusok sokfélesége teremtődött meg. A német Rajna mentén autonóm városszervezet alakult ki, a dél-német vidéken a városok vezetője a patriaciusság, keleten a mesterséges, kolonizációs alapítások uralkodtak. Ez a formáció terjedt el Lengyelországban és Magyarországon is. Északon a Hanza városok hatalma érvényesült. Hollandiában a városszerveződéés alapja a szakszerű kereskedelem, Angliában a vagyoni polgárjogra felépült önkormányzati, gazdasági város típusa honosodott meg.

A XVIII. századtól a felsorolt földrajzi tájon fejlődő városok a korábbi időszakhoz képest minőségi változáson mentek át, amely során a legfontosabb az volt, hogy kialakult, általánossá vált a polgári osztály, a települést körülvevő fal elveszítette az addig meglévő jelentőségét. Az adómentesség, a városi privilégiumok kialakulása az új típusú városlakóknak kedvezett.¹⁰

E nagyarányú városfejlődési hullám azonban elcsendesedett. Újra a XIX. században beköszöntött ipari forradalom hatására vett lendületet. Ennek jellegzetessége, hogy: "Az egyes városok rendszerint más jellegű kisebb településekből – falvaktól, várakból, vásárhelyből – nőnek várossá". Ezek elsősorban nem politikai góccokká, hanem ipari városokká váltak. Létrejöttükben meghatározó szereppel bírt a nyersanyag.¹¹

Forrásunkkal egyetértően le kell szögeznünk, hogy a várost alakító sok tényező közül: "A népvándorlás utáni Európa egyik legrégibb és legerősebb telepítő ereje a bányászat" volt.¹² Az így kialakult települések népesége abban az értelemben azonos vonású – Kaliforniától, Dél-Afrikán, Ausztrálián át a magyar iparvidékekig -, hogy azok "összevevődött, minden tradíció nélkül" valók voltak.¹³

A magyar, vagy a Kárpát medencében végbement városfejlődés a XIX. században

elindult folyamathoz köthető. A városok alapításában a korai századokban beköltözött népességnek nagy szerepe volt.¹⁴ A XIX. század elejétől-közepétől a városná válásban a piac-központi funkció, a közlekedési csomópont hatás, a gazdasági-politikai, szellemi vonzáskörzet elve hangsúlyosan érvényesült.¹⁵

E hatások, valamint a társadalmi, termelési cselekvés által meghatározottan jöttek létre azok a városok, amelyek a magyar viszonyokat jellemezték. Közöttük nagy súllyal vannak jelen az alföldi tanyás településű városok, amelyek között az úgynevezett alföldi peremvidéken (Pécs, Nagyvárad) a városiasodás mértéke és minősége mélyebb. *Erdei Ferenc* tanulmányában az e típusú települést elemezte, amelynek alapegysége a város, a tanya, és amelyben az ősi magyar szálláselv gyakorlata élt tovább. Megállapította, hogy az "alföldi városok igenis igazi városok"¹⁶, amelyek ugyanakkor jelentős mértékben eltértek a nyugati fejlődésmentől. *Erdei* könyvében megkülönbözteti az Alföld, a Dunántul, és a magyar Felvidék városait. Ez utóbbiak szerinte több nyugati fejlődési jellegzetességgel bírnak. *Teleki Pál* a bányavárosokat nyomatékosan említette, aholis a só, az ércbányászat játszott szerepet, és egyúttal e települések "korai művelődési központok" is voltak. A nyersanyag kitermelésére szerveződő városok és felvidéki települések ott virágoztak, "ahol a vas és szén symbiosisban fejlődhetnek". Példaként az erdélyi resicai, az aninai, a salgótarjáni széntelepet, a gömör-szepeesi, a rudabányai vasat említette.¹⁷ Az erdélyi városfejlődésben az intenzív piaci élet, a nagyüzemi termelés felgyorsulása okozott látványos előrehaladást Temesvár, Arad, Nagyszében, Brassó és más települések esetében.¹⁸

A magyar városok XIX. századi fejlődésének nemcsak a termelési, a gazdasági élet alakításában volt jelentőségük. Hatásuk kiterjedt

és figyelemre érdemes a társadalmi élet, a nemzeti lét, a kultúra irányába is. Az ipari fellendüléshez kapcsolódó nagy népességvándorlás kibontakozásával "többé-kevésbé lehulltak a városi társadalom sorompói" is. A szabadelvűség, a magyar szabadság-eszme, a polgárosodás, a művelődés és a technika fejlődése nagyjából egyidőben bontakozott ki, és egymásra hatóan alakították az új társadalom új követelményei szerint, az általános és a mindennapi életet is. A különböző társadalmi csoportok nemzeti eredetük szerint egymástól eltérő indíttatással, de összességében egyirányba ható erővonalak mentén éltek meg és dolgozták fel identitásukat, tudatuk alakulását. A városok "nyitott kapuikkal és messzesugárzó vonzó hatásukkal valóságos keverőkemencék", amelyekben "a népi kiegyenlítődésnek hatékony tényezői működnek". Az új korszak termékeiként teremtették meg a "népi gyökerű világ" mellett az "anyagelvű" és "nemzetközi társadalomszemlélet" életterét is.¹⁹

VÁROSFEJLŐDÉS NÓGRÁDBAN

Nógrád megye településtípusainak kialakulását, fejlődését, belső erőinek mozgását hosszú ideig nem vizsgálták a tudományok. Maga a történettudomány sem. Napjainkban a történeti statisztika szempontjából Nógrád mezővárosainak társadalma került a kutatóvizsgáló górcső alá. A szerző – *Pálmány Béla* – a XIX. század második harmadának jellegzetességeit foglalta össze. A nógrádi mezővárosok társadalmának fejlődése a polgárosodás irányába lassan bontakozott ki, és azt elsősorban Losonc, illetve Balassagyarmat esetében mutatta ki a szerző. Értelemszerűen nem vizsgálta részletesen a századforduló és a XX. század idején tapasztalt településátalakulásokat, társadalmi mozgásokat.²⁰

A XIX. század második felében az ország belső területén – belső-Magyarországon – a peremvidéket meghaladó népsűrűség jött

létre. Ez a társadalmi tekintetben is érzékelhető feszültség oldódott abban, hogy a hegyvidékeken új termelési tevékenység, új iparosodás kezdődött. Általa az élet újraindult, amely elsősorban a fellendülő bányászkozásban és hatásában, települések fellendülésében, új városok keletkezésében jelentkezett. Mendöl Tibor megállapítása szerint “a vas és a szén most az igazi nagy érték”, a kapcsolódó faiparral együttesen olyan súlyt képezett, amely a települések fejlődésével, és hangsúlyosan a városiasodás folyamatának újraindulásával, kiteljesedésével is jellemezhető. A társadalom átalakulását eredményező, bonyolult folyamatban továbbra is mindennapi életüket élték a Szepesség régi arany, ezüst bányászatára alapozó, kialakult, de ekkorra már “álomba merült” városkái. Másrészt viszont az új folyamatok a szénre, vagy a vasra támaszkodó bánya, vagy nehézipari településeit: Petrozsényt és Salgótarjánt érintették és mozdították meg. Mindkét esetben olyan településről van szó, “ahol ezt a modern fejlődést semmi, vagy legfeljebb jelentéktelen falu előzte meg. Népességre, arculatra egyaránt egyrétű települések ezek, híján az ipari várost minden tekintetben jellemző sokoldalúságnak.”²¹

A megyei városok egy részében az új, a XIX. századi modern fejlődés elindulásakor nemcsak a folyamatot meghatározó – a nyersanyag és a feldolgozó ipar – gazdaság eleme változott a korábbi agrár hatásokhoz képest, de megváltozott a városfejlődés típus-orientációja is. Az eddigi városszerkezetben a mezőváros-típus volt a meghatározó. Az új ipari tevékenység nyomán, az északi, felvidéki városszerkezet elemei jelentek meg.

Az urbanizáció huszadik századi előremenetelében Losonc, Fülek, Salgótarján esetében egyre inkább ez a városszerkezet vált uralkodóvá. Ezzel a folyamattal lényegében a természetes kapcsolat, amely a folyók vízrendszerében, hegyek létrejöttének korszakaiban, a művelt föld kultúrájában, az ásványi

anyagok keletkezésének egyidejűségében volt megfigyelhető, vált nyilvánvalóvá, állítódtott helyre. A terület – az Ipoly mente, a Nógrádi medence – települései mindezen hatások által, a kereskedelem iránya és vonzáskörzete révén a természetes, a Felvidék legdélebbi, egységes rendszerébe tagozódott be.²²

SALGÓTARJÁN ILLESZKEDÉSE A TELEPÜLÉSEJLŐDÉSI FOLYAMATOKHOZ

Salgótarján feudáliskori történeti összefoglalója a város monográfiájában olvasható. A feldolgozás tartalmazza a legfontosabb alapfolyamatok bemutatását: a gazdaság, a politika, az urbanizálódás szempontjából. A kötetből kiolvashatók a helyzet, a körülmények romantikus elemei épp úgy, mint a helyzet realitásából származó feszültségek. Az azonban egyértelműen kitűnhet a kötetet olvasó számára, hogy a gazdasági, nyersanyagfeltárás okozta fellendülés időpontjához – 1867-hez – képest hosszú idő telt el a tényleges várossá válás megindulásáig. Ez az idő, az akkori események, a falu népeességét összekeverte, amely nyomán az ellentmondások sorozata képződött. A nyersanyag értéke és haszna szorosan kötődött a szállítás, a vasút megépítéséhez. E kettő: a szén, a vasút meghatározó volt az élet átalakulásában, hiszen általuk kitágult a világ. A faluba addig soha nem látott, furcsa ruházatú emberek érkeztek. A sínek a gazdag fantáziájú ittlakókat valóságosan is tovaröpítették. Az új, humán szempontot hordozó, az intézményeket teremtő korszerű helyi közigazgatás: az együttélés újraszabályozásának gyakorlata, a szabályozásból származó erő és eligazító elv, a késői érés velejárójaként, később jelent meg. Ennek hiányában aztán nem csodálható, hogy a nyolcvanas évek közepén “tízétskor (minden hó 15-e körül) volt kritikus a helyzet a településen. Abban az időben ugyanis nagyon sok Krajnai bányász dolgozott az itteni szénbányában. Ezek a

»gránerek« fizetéskor alaposan berúgva egyik kocsmá elött felsorakozva, kart karba fűzve az uccát egész szélességben elfoglalták (néha 8-10 emberlánc volt egymás mögött, s annak a rendkívül tartalmas szövegeű nótának traktusa mellett, hogy *holláriá, holláriá hó, holláriáriá, holláriáhó* megindult a menet a legközelebbi kocsmá felé. Ilyenkor nem volt tanácsos velük találkozni.²³ A falusi közigazgatás szabályozó ereje és tudatossága hosszú ideig, és olykor visszatérően is, hiányosan érvényesült, ha egyáltalán szándékozott érvényesülni. A városi közigazgatás még nem bontakozott ki. *Tóth Gyula* emlékezéseiben így rögzült ez a kép: "milyen csinos kis városka lehetne ma Salgótarján, ha céltudatosabban irányították volna fejlődését az arra hivatottak, s nem gáncsolták volna el a legszebb ideákat a helybeli korifeusok. Sajnos azonban legtöbbször a szűklátó önzés és kapzsiság érvényesült."²⁴

Az itt élő őslakosság, és az ujonnan betelepülők az építkezés módjában is különböztek. Az előbbi a "hegy lábához építette házait úgy, hogy az út és a lakások között 10-20 méteres előkert vagy udvar maradt. Az ujonnan épült házak ellenben az uccához simulnak."²⁵

A falu korábbiakban megszokott életét a szénbánya, a vasút, a nehézipar fokozatosan szétszabdalta, differenciált munkahelyeivel, nagy tömegű dolgozó számmal, iskolázottsági igényekkel, szakosodott üzletek megjelenésével új követelményeket támasztott. Az új igényű megfelelés minősége a község részéről hosszú ideig kétséges volt. A gazdaság, az urbanizáltsági fok, életösszerveződésének mikéntje a huszadik század első harmadában azonban mégis közeledett egymáshoz. Mindehhez képest ekkor a politikai, a kulturális téren működő intézmények még meglévő elmaradását regisztrálhatjuk. Ez utóbbi, a város fejlődéshez szükséges elem, akkor kezdte meg felfejlődését, amikor már leíró-

dott a cassandrai jóslat: "Salgótarján egy kifacsart citromhoz hasonlít, melyből már többet kifacsarni nem lehet. Bizony már 40 év előtt is gyakran elhangzott, hogy a tarjáni bányák rövidesen kimerülnek, és Salgótarján visszasüllyed eredeti jelentéktelenségébe, melyből a bányászat emelte ki."²⁶

A település fejlődése a második világháborús években megakadt. A korábban megkezdett folyamat nem is folytatódott tovább. Többéves, évtizedes pangó élet lassan mozgott az új irányba.

A modern, lakótelepi jellegű, vagy több lakószintes épületekre épülő város gondolata az 1950-es évek elején, de méginkább – erő híján – csak az 1960-as évek elején vetődött fel, és kezdett realizálódni. Az "új arculat" keresésének jegyében született meg az elképzelés Salgótarjánra érvényesen, hogy "az egész városi" le kell törölni a föld színéről.²⁷ Közben olyan várost kell építeni, amely nemcsak a benne élők, hanem a vonzáskörzetet jelentő huszonnyolc település igényét: kereskedelmi, iskolai ellátását is teljesíti.²⁸

Ezt követően pedig újakezdődött, élénkébé vált Salgótarján nevének jelzővel illetése, a településen élők tudatának manipulálása. Az ipartelepítés korai éveiben a szenzációra éhes, nyugatot utánzó magyar sajtó tudósításaiban "igazi San Franciscónak", "magyar Birminghamnak", "magyar Rurh-vidéknek" jellemezték – torzították Salgótarját.²⁹ 1922 után fekete-fehér város, a szélsőségek városa, az újra és még többször feléledt "a kenyereitlen Tarján", a "kéményes címer és a mesebeli hercegek" városaként jelent meg az újságok lapjaiban. Később – 1945 után – sokat hangoztatták a "kis Moszkva" minősítést, amelyet más település – Sáríásap – elperelt tőle.³⁰ Napjainkban mindezen élő jelzőket "a hamis mítoszok városa", a "vörös város" elnevezés, gazdagította.³¹ Továbbá a "megújult város", a "modern város", az "ipari város", a "gazdag város", az "egységes város", "újabb építésze-

tünk kiemelkedő értékű alkotása” elnevezésre is méltónak találták. Feltűnőnek kell tartanom, hogy az ún. „szocialista városok” esaládjába sohasem került be.³²

A sokféle elnevezés számomra nem jelent mást, mint azt, hogy Salgótarján fejlődése és léte miatt a magyar közvélemény érdeklődésének jól meghatározható körébe került. De a magyar közvélemény, az építészet – az elmondottak ismerete mellett sem -, tudott mit kezdeni Salgótarján eredetével, létével, fejlődésével. Ennek oka az egyoldalúság, a könnyebb ellenállás irányába haladás elvének érvényesülése: a történetiség sematikus felfogása, a korszakokról, az eseményekről hallgató, tudatosan megfélemezhető magatartás uralkodóvá válása volt. Továbbá rontotta a helyzetet az is, hogy Salgótarján városi „civil társadalma” még éppencsak a kialakulás állapo-

táig jutott a 40-es évek elejére. Rögzült állapotba azóta sem jutott. Ennek következtében a természetes védekező, fejlesztő és szellemi alapozó mechanizmusa alig, vagy egyáltalán nem működött.

Az a szükségesség maradt figyelmen kívül, hogy egy-egy településről, így Salgótarjánról is helyes, vagy ahhoz közelítő képet csak a természeti, a földrajzi, a történeti vizsgálódás egységében, a belső társadalmi mozgások logikája szerint lehetett, és lehet ma is alkotni. Az 1920-ban elfogadott politikai határok miatt a település kiszakadt a saját természetes – felvidéki – közegéből. Új vonzáskörzete ugyan kialakult, de ebből a szerepkörből adódó feladatait csak zökkenővel tudta ellátni. Salgótarján helyzetét illeszkedési zavarok jellemezték. Ezeket olykor tudatosan is gerjesztették.

Jegyzetek

1. Közgazdasági Enciklopédia IV. köt. Bp.é.n. Város c. szócikk. Írta gróf Teleki Pál. 1352.p. 2. Teleki Pál: A gazdasági élet földrajzi alapjai. II. Bp. 1936. 590.p. 3. U.o. 592.p. 4. dr. Mendöl Tibor: A város-földrajz tárgyköre és feladatai. Klny: A Városi Szemle XXXII. évf. ből.5.p. 5. U.o. 6.p. 6. U.o. 1.p. 7. Granasztói Pál: Építészet, városépítés, társadalom. Bp. 1982. 19.p. 8. Lewis Mumford: A város szerepe a történelemben: létrejötte, változásai és jövőjének kilátásai. In. Urbanisztika. Bp. 1979. (szerk. Vidor Ferenc) 82.p. 9. Dr. Mendöl T.: im. 6-23.p. 10. Hajnal István: Az Újkor története. Akadémiai Bp. 1988. 100.p. 113.p. 118-121.p. 423.p. 11. Közgazdasági Enciklopédia. IV. köt. Bp. é.n. 1355-1357.p. 12. U.o. 1362.p. 13. U.o. 1363.p. 14. Bátky Zsigmond: Magyarság néprajza. In. Lóczy Lajos: A magyar Szent Korona országainak földrajzi, társadalomtudományi, közművelődési és közigazgatási leírása. Bp. 1918. 148.p. 15. Bácskai Vera: Városok és városi társadalom Magyarországon a XIX. század elején. Akadémiai Bp. 1988. 89.p. 197.p. 16. gróf Teleki Pál: A gazdasági élet földrajzi alapjai Bp. 1936. 446.p., Erdei Ferenc: Magyar város. Atheneum. é.n. 8.p. 17. Teleki. U.o. 447-448.p., Erdei F. 7.p. 18. Egyed Ákos: Falu,

város, civilizáció. Kritérium, 1981. 272.p. 288.p. 19. Szabó István: A magyarság életrajza. Bp. 1990. 240-241.p. 20. Pálmány Béla: A nógrádi mezővárosok társadalma 1820-1870. (Kandidátusi értekezés tézisei.) Bp. 1990. 6-12.p. ill. az értekezés teljes szövege NTM. Adattár. 21. Mendöl Tibor: A mai kultúrtáj: In. Magyar művelődéstörténet. 5.köt. Az új Magyarország. Szerk. Domanovszky Sándor. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat é.n. 119.p. ill. 105, 113. 22. Mendöl Tibor: A felvidék. Bp. 1940. 16.p. 26.p. 57.p. 64-65.p. ill.: Réz Géza: Magyarország bányászata. In. Lóczy Lajos im. Bp. 1918. 338.p. 23. Tóth Gyula: Naplóm és elmúlt történeteim 1922. – NTM Dokumentumtár. Tóth Gyula Salgótarján község bírójá. 1869-ben Kancsalján született. Apja németül, tótul, magyarul beszélő gazdálkodó volt. 1918/1919-ben is ő volt a községi bíró. 1875-1922-ig a község bírójá volt: Kovács József, Barella Henrik, Hricsovsky András, Tóth Gyula, Hricsovsky András. 24. Tóth Gyula: im. 25. U.o. 26. Dzsida József. A Salgótarján Kőszénbánya Részvénytársaság Nógrádi szénbányászatának története. 1868-1943-ig. Salgótarján, 1944. 69.p. 27. Perényi Imre: A szocialista városépítés. Népszava, 1952. 34.p. 28. Magyar városok. Bp. 1966. szerk. Dallos Ferenc, Szabady Egon. 344.p.

A vonzáskörzet települései e szerint: Ipolytarnóc, Litke, Nógrádszakál, Egyházaskerve, Mihálygerge, Karancsberény, Karancsbeszterce, Karancslapujtő, Karancsalja, Zagyvaróna, Cered, Zabar, Szécsényfelfalu, Piliny, Szalmatercs, Karancsság, Ságújfalu, Kishartyán, Sósartyán, Nógrádmegyer, Magyar-
géc, Nagylóc, Vizslás, Kisterenye, Nagybatony, Mátraverebély, Mátraszőlős, Pásztó. A vonzáskörzetre vonatkozóan itt olvasható(349.p.): "Nógrád megye északi részén fekvő Salgótarján ellátóköz-
zetének (97 000 fő) alakulását a közeli Eger, Gyön-
gyös, továbbá a megye korábbi székhelye Balassa-
gyarmat, ezenkívül Ózd és Pásztó is befolyásol-
ják". Az idézet ha mást nem is, de a tervezők helyi
és történelmi ismeretének hiányosságait, bizonytalanságát jelzi. **29.** Szivircsek Ferenc: Salgótarján

város fejlődése 1922-1958. NMMÉ/1990. 174.p.
30. Magyarország hadtörténete 2. köt. 484. p. 1942
tavaszán Sárissápot nevezi ekként. **31.** Magyar Hír-
lap, 1990. augusztus 13. Palócföld, 1989. 5.sz. 60-
65.p. **32.** Perényi Imre. Im. 3.p. 27.p.; Granasztói
Pál: Szép magyar városok egy építész szemével.
Corvina, 1978. 254.p 262.p. kötetében szereplő
szép magyar városok: Győr, Sopron, Szombathely,
Esztergom, Székesfehérvár, Veszprém, Pécs, Eger,
Szeged, Debrecen, Miskolc, Salgótarján, összesen 12
város. Granasztói Pál: Építészeti, városépítési, társada-
lom, 1982. 99.p. Szirmai Viktória: "Csinált" váro-
sok. Magvető, 1988. Az un. szocialista városok a
következők voltak: Dunaújváros (Sztálinváros), Aj-
ka, Komló, Kazincbarcika, Tatabánya, Ózd, Várpa-
lota, Oroszlány, Leninváros, Szászhalombatta.

Műhely

*Claire Szilárd
– ..... az ember
tájba,
fatörzsbe
rejtett
arca,
keze,
gestusa..."*